

## ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Дакал Наталії Адамівни «Визначення індивідуального стилю діяльності борців високої кваліфікації з урахуванням психофізіологічних характеристик», представленій до спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 Національного університету фізичного виховання і спорту України для захисту на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

**Актуальність дисертаційної роботи.** Дисертаційна робота Дакал Н.А. присвячена актуальній проблемі сучасного спорту – визначенню психофізіологічні особливості борців високої кваліфікації різних стилів ведення поєдинку.

На сучасному етапі розвитку боротьби стиль ведення поєдинку є характерною особливістю кожного професійного борця.

Вивчення стилів боротьби є часткою наукового напрямку вивчення індивідуальних стилів діяльності і параметрів, що їх обумовлюють. Взагалі, вчення про стилі діяльності і, зокрема, про стилі боротьби, сягає своїм корінням в старовину. До теперішнього часу природа походження різних стилів боротьби до кінця не з'ясована. Є гіпотези, які свідчать про те, що стилі сталися внаслідок відокремлених тренувань окремих груп людей. Існують також історичні факти, що свідчать про походження стилів ведення двобою як наслідування манерам рухів і стратегій виживання різних тварин. При цьому копіювання здійснювалося як зовнішніх рухів, так і внутрішніх станів. Наслідування тваринам, міцно входячи в свідомість, могло змінювати кінематику рухів, а на наступних етапах – і манеру мислення. Але у кожного борця формувалась індивідуальна манера ведення поєдинку, що відрізняло його манеру бою від інших.

В теперішній час існує в психології, біомеханіці, спортивній діяльності науковий напрямок, пов'язаний з вивченням основ індивідуальних стилів діяльності. В спорті це відображується у вивченні індивідуальних манер

ведення спортивної боротьби. Особливо це актуально для представників ігрових видів спорту та єдиноборств.

У боротьбі у сучасній європейській традиції існує кілька класифікацій стилів ведення поєдинку. Залежно від манери ведення бою і від того, на яких дистанціях він проходить, поєдинок носить активно наступальний або позиційний (активно оборонний) характер.

За домінуванням дій нападу або захисту стилі поділяються на атакуючий, контратакуючий, захисний. За домінуванням фізичних якостей борці поділяються на «силовиків» і «темповиків», а також виділяються «ігровики», які, з одного боку, відрізняються розвитком координаційних здібностей або спритності, а, з іншого, володінням широким технічним арсеналом.

Дуже часто спостерігається поєднання прояву будь-яких фізичних якостей і переважання атакуючих чи контратакують дій. Наприклад, «силовики» найчастіше одночасно і атакуючі, а «ігровики» – контратакуючі, «темповики» також найчастіше контратакуючі або захисники.

Фізіологічною основою формування стилів є відносно незмінні генетично детерміновані функції, наприклад, нейродинамічні процеси і психофізіологічні можливості, і реєстрація даних показників в тренувальному процесі може допомогти визначити на етапі базової підготовки схильність борця до майбутнього стилю ведення поєдинку. Велику актуальність набуває пошук параметрів, за якими можна визначити стиль ведення поєдинку, до якого схильний борець. Це актуально на всіх етапах підготовки. Тому для вдосконалення процесу підготовки борців необхідні також надійні та інформативні методики визначення таких показників, які відображують стиль ведення поєдинку особливостей спортсменів, що визначають індивідуальну манеру ведення поєдинку, і є досить стабільними протягом життя, а також досить доступними у використанні, інформативними та надійними. Тому обраний напрямок досліджень щодо визначення психофізіологічних особливостей кваліфікованих борців для розробки критеріїв виявлення схильностей до

конкретних стилів ведення поєдинку борців на попередніх етапах підготовки, є актуальним завданням сучасного спорту.

Виходячи із вищевикладеного, можна укласти, що дисертаційна робота Н.А. Дакал «Визначення індивідуального стилю діяльності борців високої кваліфікації з урахуванням психофізіологічних характеристик» відповідає вимогам теорії та методики підготовки спортсменів, а також вимогам сучасного суспільства, є актуальною і своєчасною.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, темами.** Тема дисертаційної роботи відповідає «Зведеному плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за темою 2.23 «Превентивні програми нейропсихофізіологічної підтримки спортсменів високої кваліфікації на заключних етапах багаторічної підготовки» (номер держреєстрації 0111U001730).

Внесок дисертанта як співвиконавця теми полягає у розробці рекомендацій до визначення індивідуального стилю діяльності борців з урахуванням психофізіологічних особливостей і створенні прогностичних моделей борців, схильних до різних стилів ведення поєдинку.

**Наукова новизна.** У сучасній теорії спортивного тренування при визначенні основних принципів побудови тренувального процесу одним з основних позначають принцип індивідуалізації. При цьому, якщо в циклічних видах спорту вже існують розробки відносно конкретних рекомендацій з індивідуальної побудови навчально-тренувального процесу, то в єдиноборствах ще лише починають розроблятися теоретичні, методичні і організаційні основи індивідуального підходу до тренувального процесу спортсменів. В зв'язку з цим проблема, піднята автором, має новизну, теоретичне і практичне значення.

На наш погляд, найбільш вагомими науковими даними, отриманими автором, є запропонування комплексного науково обґрунтованого підходу до вивчення взаємозв'язку між індивідуальним стилем ведення поєдинку і мотиваційними характеристиками у борців високої кваліфікації; вивчення

психофізіологічних характеристик, які визначають схильність до атакуючого, комбінованого або захисного стилю ведення поєдинку борців високої кваліфікації; виявлення особливостей психофізіологічних характеристик у борців високої кваліфікації різних видів боротьби з різним рівнем мотивації до досягнення успіху.

В зв'язку з цим слід зазначити, що представлена автором робота відповідає сучасним методологічним вимогам до фундаментальних наукових досліджень, у тому числі – до наукових досліджень в спорті. Розроблена автором характеристика індивідуальних психофізіологічних особливостей для борців різних стилів ведення поєдинку визначає новизну, достовірність, науковість роботи.

**Практичне значення отриманих результатів.** Автором запропоновані значущі показники психофізіологічних характеристик, що визначають спрямованість стилю діяльності борців. Розроблені рекомендації дозволяють здійснити орієнтацію спортсменів на певний стиль ведення поєдинку з урахуванням психофізіологічних особливостей. Отримані дані дозволяють впровадити в систему поточного контролю прогностичні моделі, спрямовані на корекцію та індивідуалізацію підготовки спортсменів високої кваліфікації. Результати роботи впроваджено у тренувальний процес національних збірних команд з греко-римської боротьби та дзюдо, збірної команди з боротьби НТУУ «КПІ», що підтверджено відповідними актами.

Зазначені розробки мають велике практичне значення, сприяючи оптимізації навчально-тренувального процесу в боротьбі. Практична значущість роботи підтверджується актами впровадження результатів дослідження в навчально-тренувальний процес збірних команд з вільної боротьби.

**Дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності 24.00.01 – Олімпійський і професійний спорт.** В ній вирішена важлива проблема сучасної теорії і методики єдиноборств – розробка психофізіологічних основ індивідуалізації навчально-тренувального процесу у греко-римській боротьбі, що є суттєвим внеском в сучасну теорію олімпійського і професійного

спорту, має значні перспективи для наукового розвитку та практичного застосування.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.** Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані експериментальними даними, відповідають меті та завданням роботи. Ступінь вірогідності отриманих результатів забезпечується тривалістю та кількістю експериментальних досліджень, використанням у роботі сучасних методів, які відповідають вимогам наукової метрології, застосуванням адекватного завданням комплексу діагностичної апаратури.

Достовірність отриманих результатів забезпечується адекватністю методів меті і завданням роботи, достатнім обсягом і репрезентативністю емпіричного матеріалу, коректністю статистичної обробки даних із застосуванням сучасних комп'ютерних програм.

Робота відзначається великою кількістю експериментальних досліджень. Всього у дослідженнях взяли участь 75 осіб, члени національних збірних команд з греко-римської боротьби і дзюдо, віком 17–29 років з кваліфікацією МС України, МСМК і ЗМС України.

У дослідженні використано великий діапазон теоретичних, та експериментальних методів дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, дослідження особливостей нейродинамічних характеристик, визначення особливостей когнітивних характеристик, визначення особливостей когнітивно-діяльнісних стилів, оцінка рівня мотивації досягнення, методи математичної статистики.

Крім того, робота містить достатню кількість цифрового матеріалу, який оформлено належним чином, що дає можливість наочного уявлення про отримані результати: 52 таблиці. Літературний огляд представлений 271 найменуваннями, з яких 37 іноземних.

**Характеристика основних положень роботи.** У вступі обґрунтовано актуальність роботи, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, описано рівень

наукової новизни і практичне значення роботи, відображено особистий вклад автора, наведено дані про апробацію роботи і впровадження отриманих результатів в практику.

**У першому розділі** розглядаються проблеми індивідуалізації підготовки у спорті вищих досягнень. Однією з ключових проблем, пов'язаних з індивідуалізацією підготовки у спортивних єдиноборствах, є питання індивідуального стилю діяльності. Стиль діяльності спортсмена має зв'язок з технічною, тактичною та психологічною підготовленістю. На підставі концепції інтегральної індивідуальності зв'язки між різнорівневими властивостями індивідуальності змінюються залежно від того, які дії, операції та проміжні цілі обирає спортсмен для реалізації ситуативного завдання.

Виходячи з необхідності дослідження індивідуальних психофізіологічних характеристик борців різних стилів ведення поєдинку, у зв'язку зі змінами правил змагань у боротьбі і перебудови структури і змісту спортивного поєдинку, було сформовано основну мету і завдання роботи.

**У другому розділі** представлено опис основних методів і засобів реалізації програми досліджень.

**У третьому розділі** представлено результати експериментальних досліджень.

Дослідження показали, що у борців атакуючого стилю ведення поєдинку переважають значення показників нейродинамічних функцій: частота доторкань, витривалість нервової системи, стабільність балансу й імпульсивність рухливості нервових процесів і швидкості простої зорової реакції.

У спортсменів, які віддають перевагу захисному стилю ведення поєдинку, переважають процеси збудження в нервовій системі і досить висока витривалість порівняно з комбінованим стилем ведення поєдинку (табл. 1). У спортсменів, які віддають перевагу комбінованому стилю, вищі значення точності балансу нервових процесів.

У борців комбінованого стилю вищі значення показників пропускну

здатності, імпульсивності та стресостійкості. У дзюдоїстів, які віддають перевагу захисному стилю ведення поєдинку, переважають процеси збудження у нервовій системі, спостерігається висока витривалість ЦНС і динамічність рухливості нервових процесів та високий рівень показників точності і стабільності балансу нервових процесів, швидкості простої зорової реакції порівняно зі спортсменами атакуючого та комбінованого стилів ведення поєдинку ( $p < 0,05$ ). У дзюдоїстів атакуючого стилю ведення поєдинку переважають такі значення когнітивних функцій, як продуктивність, ефективність і точність у перцептивному невербальному сприйнятті, точність процесів вербального сприйняття і оперативного мислення ( $p < 0,05$ ).

Психічний стан дзюдоїстів з різними рівнями мотивації на досягнення успіху та уникнення невдачі мав свої особливості. Загальна працездатність достовірно вища в групі борців з домінуванням мотивації на досягнення успіху порівняно з групою з середнім рівнем мотивації. Стан відносного комфорту, пошук підтримки у інших значущих людей і орієнтація на внутрішні переконання достовірно вищі у групі спортсменів з домінуванням мотивації на досягнення успіху. У спортсменів з середнім рівнем мотивації на досягнення успіху та уникнення невдачі достовірно нижчий показник загальної працездатності і відчуття дискомфорту порівняно з групою борців з високим рівнем. Стресостійкість вища у дзюдоїстів з високим рівнем мотивації на досягнення успіху, а пропускну здатність стрес-факторів найвища у групі спортсменів з наявністю мотивації на уникнення невдачі. Показник, який характеризує імпульсивність, тобто спонтанність дій і допущення помилок, достовірно вищий у групі дзюдоїстів із середнім рівнем мотивації на досягнення успіху порівняно з групою борців з високим рівнем.

У **четвертому розділі показано**, що у борців греко-римського стилю високий рівень мотивації на досягнення успіху забезпечується високою витривалістю нервової системи, високим рівнем переробки інформації на тлі зниженої швидкості реакцій ( $r = 0,75 - 0,84$ ,  $p < 0,05$ ). Середній рівень мотивації на досягнення успіху у спортсменів має високу кореляцію з процесами збудження нервової системи, високим рівнем мислення і швидкості реакцій ( $r = 0,75 - 0,84$ ,  $p < 0,05$ ). Мотивація на уникнення невдачі у борців виявляє

зв'язок з домінуванням збудження в нервовій системі, якісними характеристиками переробки інформації і зниженою швидкістю зорових реакцій, процесів сприйняття і пам'яті ( $r=0,75-0,84$ ,  $p<0,05$ ).

У дзюдоїстів високий рівень мотивації на досягнення успіху забезпечується високим рівнем витривалості нервової системи, зниженою швидкістю зорових реакцій і балансом нервових процесів ( $r=0,75-0,84$ ,  $p<0,05$ ). Середній рівень мотивації на досягнення успіху має високу кореляцію з перевагою процесів збудження в нервовій системі, високим рівнем сприйняття та переробки зорової інформації ( $r=0,75-0,84$ ,  $p<0,05$ ). Мотивація на уникнення невдачі у спортсменів має сильні зв'язки з показником балансу нервових процесів, якісними характеристиками переробки інформації, зниженою швидкістю зорових реакцій і процесів сприйняття ( $r=0,75-0,84$ ,  $p<0,05$ ).

Проведений аналіз множинної покрокової регресії дозволив отримати математичні моделі залежності мотивації на досягнення від психофізіологічного стану спортсменів. Отримані моделі дають можливість пошуку оптимального стилю ведення поєдинку для борців високої кваліфікації залежно від психофізіологічних характеристик.

У **п'ятому розділі** представлено аналіз виконаних досліджень; отримані результати зіставлені з сучасними даними літературних джерел; проведено обговорення результатів на основі методології та теорії спорту, спортивної педагогіки, психології; зроблені висновки про наукову новизну і практичну значущість дисертації.

У роботі отримано дані, які підтверджують і доповнюють результати досліджень інших авторів, а також дані, які є абсолютно новими в теорії спортивного тренування.

У **висновках** дисертації викладені основні результати роботи, кількісні й якісні показники здобутих результатів з обґрунтуванням їх вірогідності. Викликають інтерес представлені у дисертації регресійні моделі, за допомогою яких на основі психофізіологічних характеристик можна на будь-якому етапі підготовки визначити схильність до певного стилю ведення поєдинку в боротьбі.



**Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.**

Результати проведених досліджень широко освітлені автором в друкарських роботах: за матеріалами дисертаційної роботи опубліковано сімнадцять наукових робіт, десять з них у фахових виданнях з фізичного виховання та спорту, сім в Україні, три – в зарубіжних спеціалізованих періодичних виданнях; шість публікацій апробаційного характеру і одна стаття, яка додатково відображає результати досліджень. Матеріали дисертаційного дослідження докладалися автором на багатьох міжнародних і регіональних конференціях, що свідчить про широке оприлюднення автором результатів роботи.

В опублікованих роботах та авторефераті достатньо повно викладено питання психофізіологічних основ індивідуалізації підготовки спортсменів-борців.

Дисертація та автореферат написані грамотно, лаконічно, науковим стилем. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації.

**Зауваження щодо змісту дисертації та автореферату.**

Разом з позитивними моментами дисертації, слід зазначити, що:

1. На наш погляд, в роботі слід було б також зупинитися на взаємозв'язку психофізіологічних показників з морфофункціональними при характеристиці стилів ведення поєдинку борців. Не визначено також, в яких вагових категоріях найбільш часто зустрічаються ті чи інші стилі ведення поєдинку.

2. Робота виграла б з точки зору надійності обґрунтування математичної моделі визначення стилів ведення поєдинку спортсменів-борців, якщо б в ній було застосовано контрольні і експериментальні групи.

3. В роботі немає графічного представлення результатів дослідження, наявність якого б допомогла цілісному сприйняттю матеріалу.

4. На наш погляд, деякі формулювання потребують корегування. Мета і предмет дослідження більше відповідають змісту роботи, чим назва.

Проте вказані зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи і не знижують наукову і практичну значущість отриманих результатів.

### Висновок

Дисертаційна робота Н.А. Дакал «Визначення індивідуального стилю діяльності борців високої кваліфікації з урахуванням психофізіологічних характеристик», яка представлена на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт, є закінченою науково-дослідницькою працею, відповідає вимогам пункту 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт.

Доктор наук  
з фізичного виховання і спорту, професор  
завідувач кафедри олімпійського і  
професійного спорту та спортивних ігор  
Харківського національного  
педагогічного університету  
імені Г. С. Сковороди



Ж.Л. Козіна

